

LITTERATUR OCH POLITIK

MELKER JOHNSON: *Ledmotiv* 1939—1946.
Bonniers. Pris 6: 50.

VAD MAN KAN kalla den allmänna sociologiska litteraturforskningen söker visa sammanhanget mellan å ena sidan en viss litterär strömning eller situation, å den andra den politiska och ekonomisk-sociala miljön. Man undersöker eller åtminstone besvarar frågor som dessa: varför utmärktes sekelslutets tsaristiska Ryssland av en lysande, särskilt psykologiskt inträngande litteratur, medan det wilhelmiska Tysklands författare var obetydliga; vilken betydelse hade borgar-, respektive arbetarklassens framträngande för litterär form och litterärt innehåll; ur vilken social jordmån uppstår romantiken eller realismen?

De utomordentliga svårigheter som möter vid ett försök att fastställa dylika sammanhang är uppenbara. I grunden gäller det att finna en allmän korrelation mellan litteratur och samhällsliv. Men redan att på ett så att säga statistiskt användbart sätt klarlägga en given litterär situation möter stora vanskligheter. Lika besvärligt är det att enligt en motsvarande metod känneteckna en samhällelig miljö. Härtill kommer att den tid för vilken ett stort litterärt material står till förfogande är jämförelsevis kort och att man för att komma till bestämda resultat måste ta reda på inte blott vilka böcker som skrevs, utan också hur mycket de lästes. Att lösa alla dessa problem och därjämte komma fram till mera generellt giltiga slutsatser synes för närvarande knappast möjligt. Det mesta som skrivits i

genren består också av på ett smalt och osäkert underlag byggda påståenden, som ibland är både plausibla och roliga, men sällan övertygande; som exempel kan nämnas amerikanska forskare som Hicks, Calverton och till och med en så lysande vetenskapsman som Parrington. Ofta faller man tillbaka på vulgärmarxistiska schabloner, vilka får ersätta bevisningen; en speciellt ensidig och enfaldig kategori av uttolkare ser i den ena litterära strömningen efter den andra "borgardömet sista tillflykt" och tror sig med uttryck som dessa ha löst ett problem.

Inom svensk litteraturvetenskap har den antydda metoden föga odlats. I den mån politiska och sociala synpunkter här anlagts på litteraturen har de varit av mera speciell och anspråkslös beskaffenhet. Författares åskådning och inriktning har satts i samband med den sociala miljö i vilken de växt upp. Politiska förhållanden och händelser har beaktats som bakgrund och som egelse till litterär produktion. Framför allt har man sökt belysa en författares idéer om staten och samhällslivet och ställt dem i relation till allmänna politiska strömningar. Flera författare, såsom Viktor Rydberg, har på detta sätt fått sina åsikter analyserade långt mera ingående än någon svensk politiker.

På detta sistnämnda område har fil. dr Melker Johnson gjort utmärkta insatser. Hans avhandling om Geijerstam ger mycket av 80-talets sociala problematik; i boken om Nietzsche — som väl numera får räknas till skönlitteraturen, icke till filosofin — har han preciserat förbindelsen mellan dennes åskådning och nazismen; i sitt kanske bästa arbete, "D. H. Lawrence, ett tankeäventyr", ställer han den behandlade författarens ideologiska utveckling i förgrunden. Flera uppsatser i den nu utgivna essisamlingen utgår från samma intressesfär och innehåller, liksom böckerna, värdefulla jämförelser och reflexioner.

Själva den använda metodens begränsning faller emellertid mer i ögonen då den tillämpas i dessa korta översikter. Dr Johnson ägnar en uppsats åt "D. H. Lawrence, kriget och samhället". Med en rad citat och referat ur skilda skrifter av Lawrence söker han bevisa en viss utvecklingsgång. Att resultatet inte blir alldeles övertygande beror på att Lawrence tillmättes en teoretisk medvetenhet som han efter all sannolikhet icke ägde. Då det gäller en politiker och särskilt en politisk teoretiker finns vissa skäl att anta att åtminstone i skrift gjorda uttalanden i regel är något övertänkta och sålunda antyder en bestämd uppfattning. Men i fråga om en författare som icke tänker i politiska kategorier och som så ohämmat som Lawrence fäster sina infall

på papperet kan man knappast godta den förutsättningen. Var Lawrence fascist eller nazist eller, riktigare, hade hans åskådning starka beröringspunkter med fascism och nazism? Dr Johnson förnekar detta under åberopande av några citat. Men det är lätt att dra fram citat av rakt motsatt innebörd. I "Kängururun" och i flera noveller, exempelvis "The ladybird", verkar Lawrence utpräglad "nazist". I "Apocalypse" skriver han: "Som medborgare, som samhällsvarelse, finner människan sin uppfyllelse i tillfredsställandet av sin maktkänsla. Om hon hör till någon av de så kallade 'härskande nationerna' når hennes själ uppfyllelsen i känslan av statens styrka och makt... Men om hennes land är mäktigt och demokratiskt, blir hon besatt av viljan att visa sin makt genom att ingripa och hindra andra människor från att göra vad de önskar... I en demokrati blir trakasseringen av andra (bullying) oundvikligt en ersättning för makt." Dessa ord bör ses mot bakgrunden av dr Johnsons riktiga påpekande att "to bully", att trakassera, var det som Lawrence "i hela sitt liv avskydde mest av allt".

Med det sagda har jag icke velat göra Lawrence till nazist eller fascist. Diskussionen om vart han politiskt hörde hemma finner jag meningslös. Med citat kan det visas att Lawrence var demokrat, socialdemokrat, liberal, anarkist, kommunist eller fascist; med säkerhet kan däremot sägas att han som samhällstänkare var självständig, uppslagsrik och förvirrad. Över huvud tas Lawrences politiska uttalanden för

allvarligt. Dr Johnson häpnar över att Lawrence år 1920 icke trodde på varaktig fred och talar i detta sammanhang om hans "demoniska instinkt"; så dumma som här antas var människorna inte ens år 1920. Lika seriöst omtalas att Lawrence med privatmord ville ersätta den stimulans som han antog kriget innebära och att han på denna väg kom "att förneka kriget helt och hållet".

Flera av dr Johnsons essäer är tankeväckande i samma mening som den nu berörda, de egga stundom till intresserat instämmande, stundom till intresserad motsägelse. Något för ofta förvånas man dock över att en så ambitiös författare faller ned i rena klichéer. Några av uppsatserna — t. ex. dr Johnsons uppgörelse med en förläggare, recensionen av en obetydlig bok om Clarté — hör inte hemma i ett arbete som kallas "Ledmotiv" och utges i samlingen "Idé och debatt".

Herbert Tingsten